

Zmierenie alebo Dobrodružstvo pri obžinkoch. Adaptácia Jána Palárika a jej stredoeurópske súvislosti

Reconciliation or An Adventure at the Harvest Festival: Ján Palárik's Adaptation and Its Central European Context

PETER HIMIČ

Fakulta dramatických umení, Akadémia umení v Banskej Bystrici

ANNA ZELENKOVÁ

Slovanský ústav, Akadémia vied Českej republiky, v.v.i.

ŠTÚDIE

ABSTRAKT: Štúdia sa zaoberá vznikom a interpretáciou veselohry Jána Palárika *Zmierenie alebo Dobrodružstvo pri obžinkoch* (1862), ktorá vychádza z poľskej predlohy Józefa Korzeniowského *Okrężne* (1847) preloženej do češtiny pod názvom *Obžínky* (1853) Honoratou Zapovou. Český preklad originálu bol realizovaný s minimálnymi adaptačnými posunmi, ale Palárik – napriek identickému prevzatiu niektorých výstupov – intenzívnejšie zasiahol do pretextov, a to tematicky, kompozične aj aktualizácie. Štúdia na pozadí palárikovskej inscenačnej tradície hodnotí dramaturgické vstupy do autorovej veselohry, vrátane najnovšej úpravy uvádzanej v Činohre Národného divadla Košice (2024).

ABSTRACT: This study examines the genesis and interpretation of Ján Palárik's comedy *Reconciliation or An Adventure at the Harvest Festival* (1862), based on Józef Korzeniowski's Polish original *Okrężne* (1847), translated into Czech as *Obžínky* (1853) by Honorata Zapová. While the Czech translation shows only minimal adaptive modifications, Palárik – despite adopting certain scenes identically – intervenes more substantially in the text thematically and compositionally and updates it. Against the backdrop of the staging tradition of Palárik's work, the study evaluates the dramaturgical interventions into the comedy, including the most recent adaptation presented by the Drama Ensemble of the National Theatre in Košice (2024).

KLÚČOVÉ SLOVÁ:

Ján Palárik, Józef Korzeniowski, slovenská veselohra, slovenská dramatická literatúra, teória adaptácie, česko-slovensko-poľské vzťahy

KEYWORDS:

Ján Palárik, Józef Korzeniowski, Slovak comedy, Slavic drama literature, adaptation theory, Czech-Slovak-Polish relations

ÚVOD

Ján Palárik začínal, tak ako mnoho jeho literárnych spolupútnikov, ako publicista a spisovateľ. V profesijnej kariére tohto katolíckeho kňaza s radikálnymi politickými názormi nebola dráma hlavnou prioritou. Až v prostredí hlavného mesta Uhorska, v Pešti, kde sa v päťdesiatych rokoch 19. storočia ocitol po pokarhaní cirkevným súdom v podstate v domácom väzení, zoznamoval sa s divadlom a dramatickou literatúrou. Pochopil, že javisko môže poskytovať významnú podporu obrodeneckej misii mladého národa, že existencia pôvodných divadelných hier predchádza kvalitatívny rozvoj a profesionalizáciu divadla. Na rozdiel od Mikuláša Dohnányho, ktorého koncept národnej dramatickej literatúry formulovaný v štyridsiatych rokoch 19. storočia mal plniť národno-výchovnú funkciu („svetohistorická úloha“),¹ tak Palárikove názory, aj keď čiastočne reflektovali emancipačnú funkciu, vychádzali už z odlišnej ideológie, z iného postoja k budovaniu národnej kultúry, pretože sa formovali v neskoršom období optimistických nálad vyplývajúcich z existencie Memoranda národa slovenského (1861) i založenia Matice slovenskej (1863).

Pre Palárikove dramatické texty, ktorých korene spočívajú v estetike slovenského romantizmu prispôsobenej domácim pomerom, platia slová literárneho vedca Petra Zajaca. Totiž, že viacrozmernej slovenský romantizmus „sa javí ako kultúrna (literárna) iniciatíva, v ktorej sa spojil moment racionálneho vyhodnotenia sociálno-kultúrnej situácie historického slovenského spoločenstva v polovici 19. storočia s idealizačným (konštruktivistickým) momentom“.² Aj keď Palárik prisudzuje dráme v rámci literárnych umeleckých druhov najvýznamnejšie edukačné a emancipačné funkcie („tu jedine dramatická národná literatúra záveje prebrodiť môže“³), na rozdiel od Dohnányho ju chápe ako divadelný text, ktorého zmysel sa naplňuje až jeho javiskovou realizáciou („len potom sa začína myslieť na divadelné predstavenia, ktoré bývali i sú najmohutnejšími hýbadiami vzdelanosti a osvety národnej“⁴). V tematickej rovine mu išlo o zobrazovanie príbehov, „v ktorých sa rodinný a spoločenský život národa nášho s jeho dobrými a zlými stránkami, s cnosťami i tŕňami v zaujímavých a pikantných výjavoch líčiť má“.⁵ Spomedzi žánrov boli Palárikovi najbližšie veselohry, uvedomoval si však aj potrebu „činohier a smutnohier“, ale i historických hier.

Oblúbenosť veselohier v stredoeurópskom (ale tiež hornouhorskom) kontexte pred rokom 1848 vyplynula z rozšírenia frašiek, reprezentovaných najmä nemeckým dramatikom Augustom von Kotzebuom. Fraška odrážala vkus vtedajších divákov z ľudových a meštianskych vrstiev, spájala nenáročné poučenie so zábavou a zrozumiteľnou komikou. V štyridsiatych rokoch 19. storočia sa ozývali hlasy žiadajúce umelecky hodnotnejšie veselohry, ktoré by do žánrovej schémy konvenčnej

1 DOHNÁNY, M. Slovo o dramate slovenskom. In *Sokol*, 1861, roč. 2, č. 12, s. 93 – 95. Dohnány formuloval svoje názory ako mladý študent v Levoči ešte v roku 1845.

2 ZAJAC, P. Dlhé slovenské devätnásťte storočie. In *World Literature Studies*, 2011, roč. 3, č. 1, s. 17.

3 BESKYDOV, J. [J. Palárik]. Dôležitosť dramatickej národnej literatúry. In *Sokol*, 1860, roč. 1, č. 3, s. 22.

4 Tamže, s. 23.

5 Tamže, s. 14.

lúbostnej zápletky pridali hlbší obraz mravov. V slovenskom prostredí vyhovoval tejto predstave práve Ján Palárik, a to svojou snahou o formovanie slovenskej veselohry reagujúcej na matičné roky a určitý liberalizmus vznikajúcej domácej inteligencie.⁶

V tejto štúdií sa zameriavame na niektoré obchádzané okolnosti genézy Palárikovej najznámejšej veselohry *Zmierenie alebo Dobrodružstvo pri obžinkoch* (1862). V prvej časti sa pokúsime podrobnejšie osvetliť veľakrát uvádzaný, ale podrobnejšie neanalyzovaný vzťah Palárikovej veselohry k poľskej predlohe Józefa Korzeniowského *Okrężne* (1847) preloženej do češtiny pod názvom *Obžinky* (1853). V druhej časti nám ide najmä o zachytenie intertextuálneho medziliterárneho pohybu konkrétneho dramatického textu s jeho sémantickými a stylistickými posunmi. V tretej časti štúdia interpretuje (na pozadí palárikovskej inscenačnej tradície) dramaturgické zásahy do Palárikovej veselohry, s akcentom na jej najnovšie naštudovanie v Národnom divadle Košice v roku 2024. Na tomto uvedení sa spolupodieľal jeden z autorov tejto štúdie, Peter Himič, a to v pozícii dramaturga inscenácie a úpravcu pôvodného dramatického textu.

PALÁRIKOV DRAMATICKÝ TEXT V MEDZILITERÁRNYCH SÚVISLOSTIACH

Je známou skutočnosťou, že Ján Palárik hľadal príbehy v blízkyh, nielen slovenských literatúrah, ani jednu zo svojich hier nenapísal podľa vlastného námetu. K niektorým predobrazom sa priznáva, k iným nie. V predhovore k tragédii *Dmitrij samozvanec* dokonca tvrdí, že hra „neni ani prekladom ani napodobením iných o tom samom predmete jednajúcich drámat“.⁷ To v prelomovej porovnávacej štúdií vyvrátil komparatista Dionýz Ďurišín, keď jasne dokázal implicitné ideové inšpirácie aj explicitné textové citácie z hier Friedricha Schillera (*Demetrius*), Alexeja Stepanoviča Chomiakova (*Dmitrij samozvanec*) i smutnohier *Lžedimitrijady* Jonáša Záborského.⁸

V prípade *Zmierenia alebo Dobrodružstva pri obžinkoch* sa Palárik inšpiroval komédiou poľského autora Józefa Korzeniowského *Okrężne*. V tejto hre jeho adaptačná stratégia dosiahla svoj vrchol. Sám v poznámke pri publikovaní hry v druhom ročníku almanachu *Lipa* uvádza: „V tejto roku 1860 vyhotovenej práci použito je hlavnej myšlienky a daktorých výjavov z krátkej, dvojjaktovej veselohry poľskej Josefa Korzeniowskeho, ktorá pod menom ‚Obžinky‘ i v českom preklade jestvuje.“⁹

Józef Korzeniowski (1797 – 1863) sa, spoločne s Alexandrom Fredrom, zaraďuje medzi najvýznamnejších poľských komediálnych dramatikov tridsiatych a štyridsiatych rokov. Korzeniowski bol v českom prostredí známy už pred revolúciou 1848, v roku 1844 o ňom vyšiel pochvalný článok od Karla Vladislava Zapa v *Časopise*

6 Viac pozri ČEPAN, O. Palárik a poučenie zo slovenského liberalizmu. In *Slovenská literatúra*, 1956, roč. 3, č. 3, s. 322 – 330.

7 *Sobrané dramatické spisy Jána Palárika (Beskydova)*. 1. zv. Pešť: Minerva, 1870, s. 183.

8 ĎURIŠÍN, D. Palárikova tragédia „Dmitrij Samozvanec“ (K otázke jej pôvodnosti). In *Slovenské divadlo*, 1957, roč. 5, č. 4, s. 273 – 296.

9 BESKYDOV, J. [J. Palárik]. *Smierenie alebo Dobrodružstvo pri obžinkoch*. In *Lipa*, 1862, roč. 2, s. 156.

Českého museum.¹⁰ V roku 1838 Zap v tomto časopise vyzdvihol vysokú úroveň poľského divadelníctva a odporúčal preklady poľských dramatických hier do češtiny.¹¹ Podľa polonistu Miroslava Zelenku boli Korzeniowski a Fredro prvými slovanskými dramatikmi inscenovanými na českej scéne.¹² Fredrovu jednoaktovú komédiu *Nikt mnie niezna* (1825) preložil v roku 1850 významný český politik František Ladislav Rieger (pravdepodobne ho na ňu upozornil práve Zap) pod názvom *Pan Čapek, aneb Což pak mne nikdo nezná?*. Úspech tejto hry v českom prostredí na začiatku päťdesiatych rokov 19. storočia vzbudil – pravdepodobne prostredníctvom nadšených ohlasov v českej tlači – aj záujem slovenskej strany. Už v roku 1851, teda rok po českom preklade, ju uviedli ochotníci v Banskej Štiavnici a v Brezne pod titulom *Peter Čapek alebo Čože ma už nikto nepozná?*¹³, čo sú vôbec prvé slovenské uvedenia Fredra.

Podobnou cestou, teda cez český preklad, bola do slovenskej literatúry adaptovaná aj Korzeniowského hra *Obžínky*. Nešlo o prvý dramatický titul tohto autora preložený z poľštiny do češtiny, už v roku 1849 sa v češtine uviedla jeho hra *Pátý akt*. Jej prekladateľom bol František Fišer, o ktorom nemáme k dispozícii žiadne ďalšie informácie.¹⁴ V roku 1850 sa ďalšia Korzeniowského hra *Isabelle d'Aymont* (v češtine *Rodrigo i Isabella*) inscenovala v dramatickej úprave Josefa Kajetána Tyla v Stavovskom divadle v Prahe.

Hru pravdepodobne preložil opäť František Fišer, no vedenie divadla na ňu upozornila česká vlastenka poľsko-ukrajinského pôvodu Honorata z Wiśniowskich Zapová/Honorata Zapová (1825 – 1856). Pochádzala z chudobnej poľskej šľachtickej rodiny a vďaka manželstvu s českým úradníkom, prekladateľom a publicistom Karlom Vladislavom Zapom (1812 – 1876), žijúcim v haličskom Lvove, sa začala zaujímať o českú literatúru. Práve Zap v už spomenutom rozsiahlom článku *Přehled současné literatury polské až k roku 1842* ako prvý v českom prostredí vyzdvihol Korzeniowského a napísal, že v jeho prácach „vanie duch básnický, fantázia bohatá v osnovaní deja, charaktery sú majstrovsky prevedené, zapletenie intrigy umné, reč čistá, uhladená“.¹⁵ V prvom ucelenom biografickom prehľade života a diela Korzeniowského uverejnenom v českom prostredí bezprostredne po úspechu hry *Obžínky* v Stavovskom divadle vyzdvihoval kritik Pražských novín „poetickú pravdu“ spojenú s dramaticky účinným „prevedením intrigy“ a dialogickou stavbou, ktorá s „uhladenosťou“ slohu „zaujme čitateľa, vzbudzuje v ňom city šľachetné“.¹⁶

Zap mal síce nemecké vzdelanie, ale patril k popredným českým vlastencom, priatelil sa napríklad s Karlom Hynkom Máchom a dopisoval si s Karlom Jaromírom Erbenom, Pavlom Jozefom Šafárikom, Františkom Ladislavom Riegrom a ďalšími.

10 ZAP, K. V. Přehled současné literatury polské až k roku 1842. In *Časopis Českého museum*, 1844, roč. 18, č. 1, s. 53 – 78.

11 Tamže, s. 74.

12 ZELENKÁ, M. Fredro a Korzeniowski v české literatuře. In *Slavia*, 24, 1955, č. 2, s. 294.

13 ČAVOJSKÝ, L. *Slovenské divadlo do roku 1919. (Súpis A – M)*. Bratislava : Národné divadelné centrum, 1997, s. 34.

14 Viac pozri ZELENKÁ, M. Fedro a Korzeniowski v české literatuře. In *Slavia*, s. 291.

15 ZAP, K. V. Přehled současné literatury polské až k roku 1842. In *Časopis Českého museum*, 1844, s. 75. Citáty z českého jazyka prel. A. Zelenková.

16 F. L. V-ek. Josef Kořeňovský. In *Pražské noviny*, 1854, č. 5, s. 5.

Ako zasväteného sprostredkovateľa kultúrnych pomerov v Haliči si ho vážil i Ján Kollár, ktorý rovnako ako Zap považoval Poliakov utláčajúcich Ukrajincov za prekážku v rozširovaní slovanskej vzájomnosti. V októbri 1839 Kollár v tejto súvislosti Zapovi napísal: „Polské predsudky co do vzájemnosti, na něž žalujete, já též z bolestné zkušenosti znám. Žádný věru kmen našeho národu tak Slávii odcizen není jako polský (...). Příčina toho jest tuším přílišná láska ku frančině a přílišná nenávisť k východním sousedům: což oboje i nemoudro i záhubno.“¹⁷

Honorata i Karel Vladislav Zapovci sa po svadbe v Haliči v roku 1841 spoločne zaujímali o poľskú, ruskú a ukrajinskú kultúru a v českých časopisoch a novinách (Květy, Lumír, Národní noviny, Pražský večerní list) začali pravidelne publikovať texty podporujúce slovanskú vzájomnosť, najmä však česko-poľské vzťahy.¹⁸ Kým Zap prekladal predovšetkým odborné diela, a to v súvislosti so svojimi vedeckými ambíciami v oblasti zemepisu, histórie a archeológie, tak umelecky založená Honorata i vo svojich etnografických a kultúrno-historických črtách uprednostňovala dobové beletristické postupy pred publicistickým opisom a využívala korešpondenciu či spomienky. Vďaka svojmu pôvodu a jazykovým znalostiam mala značné povedomie o novinkách v poľskej literatúre, preto v roku 1853, t. j. na začiatku bachovského absolutizmu, preložila dve Korzeniowského komédie *Okrężne* a *Qui pro quo*,¹⁹ ktoré vyšli v Pospíšilovej edícii *Divadelná biblioteka*.²⁰ V tomto období prenikala poľská literatúra do českého prostredia nepravidelne, väčšinou cez náhodné ukážky v časopisoch. Ako píše Marie Sobotková, „rozhodujúcim kritériom pre ich zaradenie (...) bola schopnosť stvárniť zobrazovanú skutočnosť realisticky“.²¹ Preklady Honoraty Zapovej, ktoré zachovávali „všetky nuansy originálu“²², vychádzali v ústrety českým pomerom. Údajne „text nikdy nezjednodušovala, aby si uľahčila prácu“.²³

Divadelnú hru Korzeniowského *Okrężne* preložila v podstate verne, v duchu dobového úzu počestila mená postáv, ale na rozdiel od Palárika nezvýraznila domáci kontext. Jej preklad štýlovo osciluje medzi hovorovou a spisovnou češtinou, ktorá od roku 1848 prestávala byť privilegiom úzkej intelektuálnej vrstvy a začínala prenikať aj do verejnej komunikácie.²⁴ Mladá Zapová sa v českom prostredí cítila, ako neskôr napísala vo svojich spomienkach jej obdivovateľka, spisovateľka Karolína

17 J. Kollár v liste K. V. Zapovi, 12. 10. 1839. In *Listy Jána Kollára I. 1816 – 1839*. Pripravil J. Ambruš. Martin : Matica slovenská, 1991, s. 209.

18 TARAJO-LIPOWSKA, Z. Snahy o sblížení národů na salonní půdě : Honorata z Wiśniowských Zapová a český salón. In *Salony v české kultuře 19. století*. Sborník příspěvků z 18. plzeňského symposia. (Eds. H. Lorenzová, T. Petrasová). Praha : KLP, 1999, s. 112.

19 Hru v roku 1866 zahrli breznianski ochotníci.

20 KORZENIOWSKI, J. *Obžínky*. (Veselohra se zpěvy ve dvou jednáních). Přel. z polštiny Honorata z Wiśniowských Zapová. Praha : J. Pospíšil, 1853.

21 SOBOTKOVÁ, M. Polská účast v českém literárním vývoji (od 70. let 18. století do 50. let 19. století). In *Západoslovenská literatury v českém prostředí do roku 1918. Sborník studií*. Praha : Slovanský ústav AV ČR, 2003, s. 62.

22 TARAJO-LIPOWSKA, Z. Snahy o sblížení národů na salonní půdě : Honorata z Wiśniowských Zapová a český salón. In *Salony v české kultuře 19. století*. Sborník příspěvků z 18. plzeňského symposia. (Eds. H. Lorenzová, T. Petrasová), s. 111.

23 Tamže.

24 Porov. HAVRÁNEK, B. *Vývoj českého spisovného jazyka*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1980, s. 113.

Světlá, „apoštolkou vzájomnosti slovanskej“²⁵. Vybranými prekladmi z polskej literatúry chcela „prebudiť“ opatrných a národne nevedomelých Čechov, ktorí podliehali germanizácii. Český spisovateľ a známy propagátor česko-poľských vzťahov Edvard Jelínek zachytil jej kritiku českého odnárodnenia: „Zem českú a moravskú prenikol duch a vkus naskrze cudzí; hľadajže potom ducha národnosti, niet ho, všetko je utopené v bezodnom kalichu chtivosti a nenásytnosti nemeckej (...)“²⁶

PALÁRIKOVA ADAPTAČNÁ STRATÉGIA A JEJ INTERTEXTUÁLNE ZDROJE

Ján Palárik sa zoznámil s českým prekladom pravdepodobne prostredníctvom českej tlače (Dalibor, Pražské noviny, Národní listy a i.), v ktorej na prelome päťdesiatych a šesťdesiatych rokov 19. storočia publikovali správy o veselohre *Obžínky* v repertoári viacerých ochotníckych súborov. Palárik vychádzal z názorov českého liberála Karla Havlíčka Borovského proklamujúceho ideál národnostných práv a občianskej slobody²⁷, musel teda poznať preklad Honoraty Zapovej, ktorý prevzal a preložil do slovenčiny.²⁸ Po prvýkrát sa *Obžínky* inscenovali 13. 6. a 29. 6. 1852 s niekoľkými reprízami v nasledujúcich rokoch, potom sa hrali na scéne Prozatimního divadla v Prahe 2. 8. a 21. 12. 1864.²⁹

Palárik sa so Zapovou pravdepodobne nikdy nestretol a nie je známa ani korešpondencia medzi nimi.³⁰ Môžeme sa domnievať, že pri jeho rozhodovaní sa o výbere titulu zohrali zásadnú úlohu nielen vyspelá úroveň poľského divadelníctva, poznanie poľských hier a osobné zážitky z ich predstavení, ale aj moment česko-slovenskej jazykovo-etnickej blízkosti v rámci slovanských národov v habsburskej monarchii, úspech jednoduchej komediálnej hry z dedinského prostredia v českom kontexte a tiež aktuálnosť témy reflektujúcej po Októbrovom diplome (1860) otázky slovensko-neslovanského vzťahu v monarchii.³¹ Je zrejmé, že vlastenecky založení slovenskí intelektuáli, ktorí vyjadrovali lojalnosť spoločnej uhorskej vlasti, boli naklonení veriť možnosti harmonického súžitia medzi Maďarmi a Slovákmi.

Z komparácie troch textov (poľského, českého a slovenského) a zo sledovania ich

25 SVĚTLÁ, K. Z literárního soukromí. In *Ženské listy*, 1880, roč. 8, č. 8, s. 129.

26 JELÍNEK, E. *Honorata z Wiśniowských Zapová. Zápisky z rodinné korespondence a vlasteneckých vzpomínek*. Praha: J. Otto, 1894, s. 67.

27 Viac pozri ČEPAN, O. Rozklad romantizmu. In ČEPAN, O. – KUSÝ, I. – ŠMATLÁK, S. – NOGE, J. *Literatúra druhej polovice 19. storočia. Dejiny slovenskej literatúry III*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1965, s. 173.

28 Pôvodný rukopisný preklad hry *Obžínky* sa nezachoval a k dispozícii je iba jeho prepis realizovaný šepkárom Stavovského divadla, nejakým Martincom (podpisoval sa Martinez), ktorý sa nachádza v Archíve Národného divadla v Prahe. Tento údaj uvádza bez bližšieho vysvetlenia ZELEŇKA, M. Fredro a Korzeniowski v českej literatúre. In *Slavia*, 1955, roč. 24, č. 2, s. 289.

29 Tamže.

30 V *Súpise osobního fondu – Honoráta Zapová (1825 – 1856)*, ktorý v Památníku národného písemníctví v Prahe spracovala Helena Kokešová, sa nenachádza korešpondencia s J. Palárikom. V Literárnom archíve SNK v Martine sa nachádza iba zmienka o H. Zapovej v korešpondencii Izabelly Textorisovej Drahotíne Kardosovej, sing. 198 AH1, 3 jd.

31 Októbrový diplom prenášal niektoré kompetencie ústredných orgánov na zemské snemy. V jazykovým záležitostiach síce potvrdil maďarský jazyk ako úradný, ale napriek tomu mal byť rešpektovaný princíp „v kraji obvyklého jazyka“, t. j. „vychádzal v ústrety nemaďarským národom“. Októbrový diplom tým znamenal posilnenie úlohy slovenčiny vo verejnom aj súkromnom styku. In URBAN, O. *Česká společnost 1848 – 1918*. Praha: Svoboda, 1982, s. 149.

sémantického posunu prostredníctvom prekladov vyplýva, že prevod Honoraty Zapovej bol v podstate identický s originálom. Palárik hru s pôvodne dvoma dejstvami a štrnástimi výstupmi v českej a poľskej verzii rozšíril na tri dejstvá s dvadsiatimi siedmimi výstupmi, ktoré podliehali výraznejšej tematickej a kompozičnej úprave. Napríklad idea rovnosti bola v poľskom origináli a v českom preklade exponovaná analogickým spôsobom – v druhom výstupe druhého dejstva Felix v dialógu so svojim otcom – barónom emotívne proklamuje túto ideu ako najprirodzenejšiu ľudskú potrebu: „Jeť věru už čas, milý otče, abychom si vzali k srdci onen ohromný dluh, který za minulá století nejužitečnejším údům společenstva našeho oplatiti musíme; abychom totiž z vyššího stanoviska pohlíželi na poměry mezi lidem a pánem, a aby idea rovnosti u všech vznikla, která se jinde již dávno zkrystalizovala.“³²

V Palárikovom dramatickom texte sa princíp rovnosti rovnomerne prelínal s neustálym zdôrazňovaním ideálnej slovacity, harmonicky súznejúcej s maďarským hlasom v uhorskej vlasti. Toto interpretačné „rozptýlenie“, t. j. vzdialenosť od poľského a českého pretextu, naznačil aj Palárik, ktorý síce otvorene priznal svoje inšpirovanie sa poľským textom, ale korigoval to prevzatím iba „hlavnej myšlienky a dakto-rych výjavov z krátkej, dvojaktovej poľskej veselohry (...)“.³³

Samotná Palárikova adaptácia, ak ju budeme intertextovo chápať ako posttext vznikajúci na základe už existujúcich textov (poľský originál a český sprostredkujúci preklad), nie je kontroverzná alebo pietna, ale výrazne afirmatívna a modernizujúca.³⁴ Palárik mal totiž v šesťdesiatych rokoch 19. storočia k dispozícii súbor ekvivalentných jazykových prostriedkov na vystihnúť významového invariantu originálu, ktorý doplnil o niektoré štylistické črty (komika) a mnohojazyčnosť citátov či prísloví zvýrazňujúcich estetickú informáciu určenú slovenskému divákovi. Išlo o spoločenské konverzačné frázy v nemčine, francúzštine a najmä v maďarčine, ktoré signalizovali multikultúrne prostredie spoločnej uhorskej vlasti, do ktorej sa začleňuje aj rodiaca sa slovenská komunita.

Navonok manifestovaný „makarónsky“ jazyk fungoval na jednej strane ako signál odrodilstva vyšších vrstiev – u Palárika majú frázy výrazne charakterizačnú funkciu. Na druhej strane bolo recyklovanie látok alebo tematická transplantácia motívov, postáv či celých intertextuálnych „reťazcov“ bežnou súčasťou literárnej praxe najmä prekladateľov a dramaturgov. Palárik chápal svoju adaptáciu ako príspevok k budovaniu národnej kultúry, k osloveniu domáceho publika a posilneniu jeho identity vo verejnom priestore. Preto mohol realizovať, aj napriek doslovnému prevzatiu niektorých scén a výstupov, makroštylistické zmeny (pridanie kľúčových motívov, ďalšie intrigy) založené na miernej aktualizácii (obrana slovenského jazyka a národa spojená so sociálnou a národnostnou toleranciou), zmenenej lokalizácii (sujetová integrácia do slovenského kontextu), a najmä adaptácii, ktorá poslovenčila postavy

32 KORZENIOWSKI, J. *Obžínky*. (Veselohra se zpěvy ve dvou jednáních), s. 38.

33 BESKYDOV, J. [J. Palárik]. Smierenie alebo Dobrodružstvo pri obžinkoch. In *Lipa*, s. 156.

34 Konceptiu intertextuality a terminológiu čerpáme z monografie ŽILKA, T. *Od intertextuality k intermedialite*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre – Fakulta stredo európskych štúdií, 2015, s. 18 – 20.

a udomácnila niektoré reálie. Z týchto dôvodov sa nevyhneme terminologickým problémom pri súčasnej klasifikácii dobovo cirkulujúcich textov.

Výhodou českého prekladu a slovenskej adaptácie bola skutočnosť – a to dokazovala vysoká frekvencia naštudovania hry v prostredí ochotníckych súborov –, že medzikultúrny a medzičasový faktor adaptácie v podstate neexistoval. Pôsobila tu historická realita slovansko-neslovanského napätého vzťahu v habsburskej monarchii v polovici 19. storočia. Český preklad Zapovej, na rozdiel od Palárikovej adaptácie, však antagonistický národnostný podtext dominujúcej a podriadenej kultúry natoľko nevyostrojuje. Česko-nemecký vzťah bol v prvej polovici päťdesiatych rokov, t. j. v období bachovského absolutizmu, na českej strane pocitovaný ako problematický viac v politickej než jazykovej realite. Proces lexikálnej stabilizácie češtiny podstatne nenarušilo ani dobové preberanie germanizmov, ktoré sa v preklade Zapovej takmer nevyskytuje, pretože nebola rodenou Češkou, ktorá by mala k nemčine prirodzene blízko. Slovensko-maďarské vzťahy Palárik v rámci zvýšenia divadelného efektu v dialógoch postáv radikalizoval častým preberaním fráz a citátov z maďarčiny a nemčiny, ojedinele z francúzštiny, pretože chcel naznačiť mnohonárodnostný kontext iba sa formujúcej slovenskej identity. Bežná dobová maniera sa u Palárika stávala zdrojom účinnej komiky. V českom preklade Zapovej sa inonárodné citáty a frázy vyskytujú iba ojedinele, čo poukazuje na stabilnú pozíciu češtiny. Práve preto, podľa nášho názoru, má Palárikovo slovensko-maďarské zmierenie účinok očistnej katarzie s didaktickým apelom na harmonický národnostný zmier.

Dramatik svoje texty aktualizoval tým, že na ideovej úrovni pamätal na národno-buditelské ciele a do nich vsúval vlastné politické názory. Svoje dramatické inšpirácie umelecky vylepšil, či, ako konštatoval teatroológ Ladislav Čavojský „nezhoršil, skôr naopak: všade zdôraznil a rozvinul komicno v zápletkách i v charakteroch, rozvinul dej, dal mu celkom svojské vyznenie (čiže zdôraznil v hre svoju myšlienku, ideu) a celej hre súdobé a slovenské ‚ovzdušie‘.“³⁵

Pre *Zmierenie alebo Dobrodružstvo pri obžinkoch* to platí dvojnásobne. Na prvý pohľad môže Palárikov verný adaptačný transfer zo súčasného hľadiska pripomínať plagiát, no jeho vklad do rozvoja veľmi jednoduchej zápletky je značný. K banálnej intrige dvoch slečien pridal pendant v podobe mužskej dvojice, čím sa jeho hra stala divadelne účinnejšou, nadobúdajúc komickejší až fraškovitý ráz v štýle Goldoniho komédií. Svoju prekladateľskú stratégiu čiastočne založil na preberaní celých viet, ktoré sa týkajú najmä postáv grófkya a mladého Ľudovíta. Palárik, ktorý chcel zmenšiť napätie medzi „cudzostou“ a „zdomácnením“, upravil miesta deja a integroval ho do slovenského prostredia. Lokalizáciu posilnil aj menami osôb, aby vyšiel v ústrety domácemu publiku.

Pri hodnotení hry *Zmierenie alebo Dobrodružstvo pri obžinkoch* preto treba brať do úvahy vtedajšie politické pomery, ktoré výrazným spôsobom determinovali slovensko-maďarské vzťahy. Po rokoch bachovského absolutizmu nastáva v slovenskom

35 ČAVOJSKÝ, L. Divadlo od revolúcie do nástupu realizmu (Päťdesiate až osemdesiate roky 19. storočia). In CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, M. – NOSKOVIČ, A. – ČAVOJSKÝ, L. – LEHUTA, E. *Kapitoly z dejín slovenského divadla*, s. 318.

národnom živote nová situácia. Politická a duchovná elita po prvýkrát formuluje požiadavky emancipácie slovenského národa v rámci uhorskej krajiny (ako zmierlivý koncept), na rozdiel od prosbopisov panovníkovi vo Viedni zo štyridsiatych rokov, keď sa spoliehala na vonkajší zásah. Memorandum slovenského národa z roku 1861 bolo vyústením krátkeho priaznivého obdobia rokov 1860 – 1861, ktoré maďarský historik József Demmel priliehavo nazval okamihom milosti.³⁶ Čelní maďarskí reprezentanti povstania z konca štyridsiatych rokov mali v emigrácii dostatočne dlhý čas na premyslenie taktiky, ktorou by posilnili maďarskú otázku prostredníctvom spolupráce s nemaďarskými národmi Uhorska. Preto „práve v tomto období sa ukázala najväčšia šanca na ‚národnostný zmier‘“,³⁷ konštatuje Demmel a priliehavo ilustruje vtedajšiu atmosféru paradoxne úryvkom z básne Jozefa Miloslava Hurbanu, jedného z najvýraznejších vodcov slovenského povstania z meruôsmych rokov, zároveň však reprezentanta konzervatívneho krídla slovenskej národnostnej politiky pochybujúceho o spolupráci s Maďarmi, ktorú napísal v roku 1861: „Kdože by rozdvajil / Čo sám pán boh spojil, / Slovákov s Maďary / Kdože by rozdvajil?“³⁸

Z kruhov maďarskej liberálnej politickej špičky zaznievali dokonca návrhy, aby sa materinský jazyk mohol, samozrejme, s istými obmedzeniami, používať v presne vymedzených oblastiach úradného styku. V dodatku k memorandu sa predpokladalo, že „každá národnosť v Uhrách má možnosť sa na svojom etnickom území nerušené vyvíjať a používať svoj jazyk v úradných záležitostiach a v školstve“.³⁹

Udalosti zo začiatku šesťdesiatych rokov odkryli rozpory v slovenskej politike. Palárik ako čelný predstaviteľ Novej školy slovenskej na memorandovom zhromaždení prisudzoval domácej šľachte poprednú úlohu pri vzdelanostnom aj ekonomickom pozdvihnutí národa, a to napriek kritike jej vlačnosti v slovenských otázkach. V takejto politickej atmosfére začína pracovať na svojej tretej veselohre, *Zmierenie alebo Dobrodružstvo pri obžinkoch*. Pre zástancu liberálneho krídla domácich kruhov bola lákavá výzva umelecky spracovať tému o slovensko-maďarskom zmierení, o spolupráci a súžití vyšších stavov so slovenskou inteligenciou. Hra je predchnutá myšlienkami onoho zmierania, odvolávajúc sa na spoločnú históriu v tele uhorskej krajiny.

Zdalo by sa, že Palárik tému romantizuje, avšak pri uvedomení si dobového kontextu, ktorý nadchol aj politicky angažovanejších a skúsenejších reprezentantov nášho národného života, nemá dramatikov optimizmus naivnú podobu. Palárik svoje hry síce píše v romantickej dramatickej forme, no v ideovej rovine preukazuje značnú mieru realistického uvažovania, čo sa prejavilo aj v jeho neskoršej hre *Dmitrij samozvanec*, v ktorej reaguje na protiruské povstanie Poľska z roku 1863. V kontraste k panslavistickej koncepcii hovorí o práve každého slovanského národa na slobodu a odmieta idealizáciu slovanstva a našej slovanskej minulosti na úkor

36 DEMMEL, J. *Panslávi v kaštieli*. Krásno nad Kysucou : Absynt o. z. (pod značkou Kalligram), 2017, s. 123.

37 Tamže, s. 123 – 124.

38 Tamže, s. 124. Ide o úvod básne *Čo sám Pán Boh spojil*, ktorú Hurban vydal v zbierke *Piesne na teraz* vo Viedni v roku 1861.

39 RYCHLÍK, J. a kolektív. *Dějiny Slovenska*. Praha : Vyšehrad, 2024, s. 244.

historickej pravdy.⁴⁰ Takto sa dostal do sporu s rusofilsky orientovanou skupinou okolo Ľudovíta Štúra z obdobia po jeho porevolučnom ideovom obrate⁴¹ a „dôrazne“ požadoval od autorov preferovanie ideálu pred historickými faktami.

Podobnú ideovú pozíciu ako Palárik zastával aj ďalší významný dramatik tzv. matičného obdobia, Jonáš Záborský. Kým Záborský je vo svojich dielach nekompromisný, tak Palárik sa snaží o zmierlivejší tón, no zároveň v esteticky účinnejšej dramatickej forme. Záborský je skeptik, Palárik je optimista. Ako zástanca Novej školy slovenskej zotrval na bezvýhradnej slobode každého, hoc malého národa.⁴² Palárikove stanoviská k európskym geopolitickým koreláciám, ako aj jeho kultúrno-etické presvedčenia sú dôležitým kontextuálnym rámcom pre posudzovanie jeho dramatickej tvorby ako celku i jeho tretej veselohry.

PALÁRIK A SÚČASNÉ ADAPTAČNÉ PRÍSTUPY.

NAŠTUDOVANIE V NÁRODNOM DIVADLE KOŠICE (2024)

Je zrejmé, že Palárik svojim adaptačným prístupom aktualizoval pôvodný dramatický pôdorys s ohľadom na spoločenské pomery. Literárny kritik Oskár Čepan napísal, že Palárikovo dielo môžu oživiť „iba zásadné dramaturgické úpravy“.⁴³ Podobný názor mal aj divadelný historik Ladislav Čavojský, podľa ktorého „nie je mysliteľné, aby sme Palárikove hry inscenovali dnes tak, ako boli napísané. Sú tu potrebné mnohé úpravy. (...) treba bezpodmienečne urobiť určité zmeny v stavbe viet i v slovníku. Treba zmeniť niektoré dlhé nedramatické rečenia – najmä v Drotárovi – dramaticky účinným dialógom. Pritom je nemysliteľné, aby sme sa verne pridržali Palárikovej zastaralej vetnej skladby, alebo používali jeho rozvláčne epické obrazy.“⁴⁴

Vyrovňovanie sa s epickou preťaženosťou Palárikových hier zaznamenávame už v počiatkoch nášho profesionálneho divadla. Režisér Janko Borodáč pri prvom uvedení *Zmierenia* v Slovenskom národnom divadle (SND, 1933) pochopil, že musí pôvodinu zrytmizovať a dať jej javiskovo účinný vnútorný pohyb, aj keď do textu nezasaňoval tak radikálne ako neskôr pri *Inkognite* (SND, 1938) a pri dobovo poznačenom *Drotárovi* (SND, 1942). Hereckou ľahkosťou a harmonizáciou javiskových zložiek vytvoril *Zmierení*m svoju najlepšiu palárikovskú inscenáciu.

V päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch minulého storočia uviedli *Zmierenie* viaceré slovenské divadlá, no nedokázali odstrániť kompozičné a jazykové nedostatky

⁴⁰ KOBYLÍŇSKA, A. – FALSKI, M. – FILIPOWICZ, M. *Obcy czy obywatele? Słowianie a przemiany konstytucyjne w monarchii habsburskiej w latach 1860 – 1861*. Kraków : Wydawnictwo Libron, 2015, s. 30 – 32.

⁴¹ Viac pozri GOSZCZYŃSKA, J. Ľudovíta Štúra wizja Słowiańszczyzny. Z problemów słowianofilstwa w monarchii habsburskiej. In *Symbioza kultur słowiańskich i niesłowiańskich w Europie Środkowej*. (Ed. M. Bobrownicka). Kraków : Universitas, 1996, s. 212.

⁴² ĎURIŠIN, D. Palárikova tragédia „Dimitrij Samozvanec“ (K otázke jej pôvodnosti). In *Slovenské divadlo*, 1957, roč. 5, č. 4, s. 273 – 296.

⁴³ ČEPAN, O. Rozklad romantizmu. In ČEPAN, O. – KUSÝ, I. – ŠMATLÁK, S. – NOGE, J. *Literatúra druhej polovice 19. storočia. Dejiny slovenskej literatúry III.*, s. 182.

⁴⁴ ČAVOJSKÝ, L. Ján Palárik, veselohry a divadelné prejavy. In *Slovenské divadlo*, 1956, roč. 4, č. 2, s. 174. Ide o recenziu vydania I. zväzku súborného Palárikovho diela z roku 1955, s výberom a štúdiou teatrologa Zoltána Rampáka, názov ktorého nesie aj Čavojského príspevok.

Ján Palárik: *Dobrodružstvo pri obžinkoch*. Národné divadlo Košice, premiéra 15. 11. 2024. Réžia Adriana Totiková. Adriana Ballová (Capková), Ivan Krúpa (Orieška). Foto archív ND Košice. Snímka Vlastimil Slávik.

predlohy. Tvorcovia sa snažili prekonať ich dôrazom na situačnú (zámena) a jazykovú (neslovenské skomoleniny) komiku, eliminovať anachronické ideové línie hry (slovensko-maďarské zmierenie) a nahradiť ich, paradoxne, patetickosťou. Objavil sa aj pokus o novátorský inscenačný prístup, ktorý však išiel proti stavbe hry (Divadlo Jozefa Gregora Tajovského vo Zvolene, 1959, réžia Rudolf Thrun).

Prvé výraznejšie prekonávanie Borodáčovej – na dlhé roky normotvornej – dramaturgickej úpravy a javiskového spracovania priniesli Ivan Lichard (SND, 1953) a neskôr Karol L. Zachar (SND, 1970). Druhý z nich, nadväzujúc na svoje interpretácie slovenskej klasiky, pripravil vysoko estetizovanú inscenáciu, ktorá vychádzala z jeho, dnes už ikonickej, televíznej adaptácie (1968). *Zmierenie* inscenoval ako interpretlačne a vizuálne pôsobivý obraz, ako „svietivé obrázky v akvareli“.⁴⁵ Réžisér Oto Katuša (Štátne divadlo v Košiciach, 1968) posilnil folklórno-ludové prvky hry, inscenácia akcentovala národno-buditeľskú ideovú líniu predlohy. V eticko-estetickej rovine by sa dala ako moderné pokračovanie Zacharovho prístupu k Palárikovmu textu vnímať inscenácia režiséra Juraja Nvotu (SND, 2015), s úpravou, ale najmä jazykovo ozvláštneným prebásnením Jakuba Nvotu. Doteraz najradikálnejšie ideové posuny realizoval niekoľkokrát dramaturg a režisér Ján Sládeček (Divadlo Jonáša Záborského v Prešove, 1993; Divadlo Slovenského národného povstania v Martine,

45 ČAVOJSKÝ, L. Palárikovská koláž. In *Slovenské divadlo*, 1972, roč. 20, č. 3, s. 457.

Ján Palárik: *Dobrodružstvo pri obžinkoch*. Národné divadlo Košice, premiéra 15. 11. 2024. Réžia Adriana Totiková. Jakub Kuka (Ján Rohon). Foto archív ND Košice. Snímka Vlastimil Slávik.

1999; Divadlo Jána Palárika v Trnave, 2010; Spišské divadlo v Spišskej Novej Vsi, 2012), ktorý posúval text „ku karikatúrnemu výkladu postáv“, zosobňujúcich „ľudské i národné necnosti“.⁴⁶

Ostatná zásadná úprava, ktorá vznikla v roku 2024 pre potreby Činohry Národného divadla Košice⁴⁷, zohľadnila Čavojského požiadavku „odstrániť z jeho hier dnes miestami už komickú archaičnosť a priblížiť Palárikov jazyk dnešnému divákovi natoľko, aby nebolo síce pochyb, že tu ide o autora z minulého storočia, no k reči ktorého musí pociťovať naša doba úctu“.⁴⁸ Úprava Petra Himiča sa opiera o dramaturgicko-režijný inscenačný koncept s dôrazom na nové časopriestorové riešenie. Dej hry sa presunul na Zemplín, čomu sa podriadila i jazyková stránka. Nejde primárne o dialektizáciu, úprava akceptuje prirodzený kultúrny a rečový priestor, v ktorom sa dej inscenácie odohráva (napríklad obžinky sú tu nahradené lokálne prirodzeným slovom dožinky). Dialekt nie je nadužívaný, je akcentovaný v situáciách obradnosti, lúboštných pasážach, resp. v momentoch, v ktorých postava niečo zakrýva alebo preberá rolu inej postavy. Takéto ozvláštnenie sa využíva najmä v postavách Grófkya

46 TIMKO, M. *Palárik žije (Súborné dramatické dielo Jána Palárika)*. Raková : Životnými cestami Jána Palárika – združenie, 2017, s. 372.

47 Ján Palárik: *Dobrodružstvo pri obžinkoch*. Réžia Adriana Totiková. Národné divadlo Košice, premiéra 15. 11. 2024.

48 ČAVOJSKÝ, L. Ján Palárik, veselohry a divadelné prejavy. In *Slovenské divadlo*, s. 174.

Ján Palárik: *Dobrodružstvo pri obžinkoch*. Národné divadlo Košice, premiéra 15. 11. 2024. Réžia Adriana Totiková. Filip Pavuk (Ludovít), Martin Stolár (Pišta). Foto archív ND Košice. Snímka Vlastimil Slávik.

a mladého baróna Kostrovického. Úprava ponecháva dominantné situačné riešenie fabuly (zámenu postáv), zjemňuje však kritiku dramatického typu falošného vlastenca, blazeovaného pokrokového liberála, ktorý vyhlasuje zblíženie s ľudovými vrstvami, ale svoje proklamácie nemyslí úprimne (Lajoš Kostrovický).

Dej sa odohráva v deväťdesiatych rokoch 19. storočia, teda približne o tridsať rokov neskôr oproti pôvodine. V sujetovej rovine sa tým reflektuje technický a spoločenský pokrok, ktorý síce pomaly, ale predsa preniká aj do vzdelanostne menej rozvinutého a k národno-obrodeneckým ideám vlažného regiónu východného Slovenska. Takýto adaptačný prístup nevyhnutne zasahuje štruktúru textu v jej ideových, umeleckých aj lexikálnych vrstvách. Postavy nie sú zväzované romantickými prehovormi, najmä reprezentanti mladej generácie zosobňujú progresívne pohyby (v tomto je úprava podobná Zacharovmu chápaniu mladých postáv ako nositeľov modernejšej línie), ktoré sú v protiklade so zaostalosťou slovenského ľudu a v perspektíve budúcnosti aktivizujú jeho národné i politické sebauvedomenie. Na druhej strane, v duchu palárikovskej idey zmierenia, sa tým ponúka príležitosť na zmúdenie reprezentantov staršej generácie (barón Kostrovický starší, učiteľ Oriška), ktorí pochopia, že nasledujúce storočie už bude plne formované ich deťmi.⁴⁹ Tejto ideji sa prispôsobuje

⁴⁹ Napríklad v kaštieli už majú zavedený telefón, barón Kostrovický prichádza na bicykli, ktorý je vlastne svadobným darom, tenis, z ktorého sa v úvode vracajú Grófka a Miluša, si na záver zahrajú starý pán barón a učiteľ Oriška.

Ján Palárik: *Dobrodružstvo pri obžinkoch*. Národné divadlo Košice, premiéra 15. 11. 2024. Réžia Adriana Totiková. Janka Balková (Eržika), Tatiana Poláková (Miluša). Foto archív ND Košice. Snímka Vlastimil Slávik.

aj jazyk. Na lexikálnej úrovni je posilnená hovorovosť replík, dialógy sú hutnejšie, monológy zbavené moralistických reflexií a tézovitosti.

Súčasťou Palárikovho textu sú aj veršované pasáže, ktoré autor používa bez vnútornej alebo situačnej logiky, akoby v náhodných celkoch, čím sa, slovami Ladislava Čavojského, „snažil podčiarknuť (...) dôležitosť svojej myšlienky, navodiť v hre svia-točné ovzdušie a vtlačiť svojmu dielu pečať väčšej umeleckej ceny“.⁵⁰ Niektoré z nich sú v košickej úprave prepísané do prózy, zvyšné ponechané ako súčasť obradných častí aj intímnych (lyrizujúcich) dialógov, ako akceptácia hry na veršovačku, prípadne ako prehovory postáv reprezentujúcich starý (romantický) svet. Verš je prebásnený a zosúčasnený, avšak rýmová i sylabická štruktúra ostávajú zachované. Výsledkom sú radikálne škrty (približne tretina pôvodného textu), ale aj dopísanie dialógov podľa situačnej logiky.

Hlavnou ideou košickej textovej a inscenačnej adaptácie je – v duchu Palárikovho celoživotného liberálneho zmýšľania – zmierenie, tak medzi Slovákami a Maďarmi, ako aj medzi šľachtou a obyčajným ľudom, avšak bez akcentu na slovensko-maďarské pnutia, ktoré objektívne patria do čias vzniku diela. Autorov binárny pohľad sa tu rozširuje na nacionálne problémy v rámci celej monarchie, veď slovenská otázka, ako to dokazuje i súčasná historiografia, nebola popri vzťahujúcom sa národnom

50 ČAVOJSKÝ, L. O pôvodnosti Palárikovho dramatického diela. In *Slovenské divadlo*, 1955, roč. 3, č. 3, s. 240.

uvedomovaní v Sedmohradsku alebo v Chorvátsku prioritnou.⁵¹ Myšlienka zmiernenia stavov vychádzala z politických názorov dramatika, ale v umeleckom spracovaní jej „vodcovskú úlohu“ problematizuje, rozpory vyostruje, a tým posilňuje a rozširuje rámcový konflikt, čo mu slúži na zvýšenie dramatického napätia.

Zo súčasného dramaturgického pohľadu predstavuje implicitne vyjadrená kritika šľachty archaickú ideovú linku.⁵² V košickej úprave stráca dominantné postavenie a je nahradená generačným zmierením. Motiváciou adaptácie bola ambícia preveriť dramatikovu základnú ideovo-estetickú i situačnú osnovu a jej potenciál plnokrvne sa prejavíť aj v súčasnom divadle. Spisovateľ Milan Kundera na základe vlastnej skúsenosti s divadelnou variáciou Diderotovho *Jakuba fatalistu* nazýva tento typ úpravy voľnou „hravou transkripciou“, sprostredkujúcou priamy dialóg so starším, „archaickým“ textom, ktorý sa aktualizuje ako „nové“ dielo. Úprava sa tak zároveň stáva „spôsobom, ako umožniť rozhovor medzi storočiami“.⁵³

ZÁVER

Palárikove celoživotné peripetie a široké meandre jeho literárnej tvorby, publicistických aktivít, knžazského a verejného pôsobenia potvrdzujú jeho ekumenizmus, ktorému však nechýba kritický duch a vernosť historickej pravde. Ján Palárik pravdepodobne nikdy nedosiahne pozíciu národného tvorcu v zmysle akéhosi „kultúrneho svätca“ (cultural saints)⁵⁴. No ako ukazujú pravidelné návraty inscenátorov k jeho tvorbe, jeho stopy v posttextovom reťazci zostávajú hlboko integrované do spoločenského vedomia, a to ako kolektívny estetický objekt, charakterizovaný podľa Valéra Mikulu „afirmatívnym nadväzovaním na tradíciu, na klasiku“⁵⁵. Podľa Oskára Čepana, „Palárikove všedné témy, ‚próza života‘ a ‚spredmetnenie‘ národnej idey pomohli v značnej miere posunúť vývin dramatickej tvorby ku skutočne aktuálnym problémom“⁵⁶. S odstupom času je zrejmá dobová determinácia Palárikových dramatických textov, cesta k ich oživeniu teda vedie cez zásadné dramaturgické úpravy.

LITERATÚRA

- BESKYDOV, Ján [Ján Palárik]. Dôležitosť dramatickej národnej literatúry. In *Sokol*, 1860, roč. 1, č. 2, s. 13 – 14; č. 3, s. 21 – 23.
- BESKYDOV, Ján [Ján Palárik]. O vzájemnosti slovanskej. Úvahy politicko-literárne. In *Lipa*, 1864, roč. 3, s. 277 – 297.

⁵¹ Porov. HROCH, M. *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha : Slon, 2009.

⁵² ČAVOJSKÝ, L. Ján Palárik, veselohry a divadelné prejavy. In *Slovenské divadlo*, s. 176.

⁵³ KUNDERA, M. *O hudbě a románu*. Brno : Atlantis, 2014, s. 39.

⁵⁴ Porov. HELGASON, J. K. – DOVIČ, M. *National Poets, Cultural Saints: Canonization and Commemorative Cults of Writers in Europe*. Leiden : Brill, 2017.

⁵⁵ MIKULA, V. Realizmus verus reprezentatívnosť: Hviezdoslav. In *Konfigurácie slovenského realizmu. Synopticko-pulzačný model kultúrneho javu*. (Eds. M. Mikulová, I. Taranenková a kol.). Brno : Host, 2016, s. 126.

⁵⁶ ČEPAN, O. Rozklad romantizmu. In ČEPAN, O. – KUSÝ, I. – ŠMATLÁK, S. – NOGE, J. *Literatúra druhej polovice 19. storočia. Dejiny slovenskej literatúry III.*, s. 182.

- BESKYDOV, Ján [Ján Palárik]. Smierenie alebo Dobrodružstvo pri obžinkoch. In *Lipa*, 1862, roč. 2, s. 153 – 250.
- BESKYDOV, Ján [Ján Palárik]. Vzájemnosť slovanská. In *Sokol*, 1862, roč. 3, č. 1, s. 25 – 27.
- bkř [= KŘEMENÁK, Bořivoj]. Jozef Korzeniowski v českých překladech. In *Slovanský přehled*, 1957, roč. 43, č. 3, s. 105.
- ČAVOJSKÝ, Ladislav. Divadlo od revolúcie do nástupu realizmu (Päťdesiate až osemdesiate roky 19. storočia). In CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, Milena – NOSKOVIČ, Alexander – ČAVOJSKÝ, Ladislav – LEHUTA, Emil. *Kapitoly z dejín slovenského divadla*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1967. 592 s.
- ČAVOJSKÝ, Ladislav. Ján Palárik, veselohry a divadelné prejavy. In *Slovenské divadlo*, 1956, roč. 4, č. 2, s. 174 – 177.
- ČAVOJSKÝ, Ladislav. O pôvodnosti Palárikovho dramatického diela. In *Slovenské divadlo*, 1955, roč. 3, č. 3, s. 233 – 244.
- ČAVOJSKÝ, Ladislav. Palárikovská koláž. In *Slovenské divadlo*, 1972, roč. 20, č. 3, s. 431 – 460.
- ČAVOJSKÝ, Ladislav. Príspevok k dejinám divadelnej teórie v šesťdesiatych rokoch na Slovensku. In *Slovenské divadlo*, 1956, roč. 4, č. 3 – 4, s. 282 – 293.
- ČAVOJSKÝ, Ladislav. *Slovenské divadlo do roku 1919. (Súpisy A – M)*. Bratislava : Národné divadelné centrum, 1997. 259 s. ISBN 80-85455-43-9.
- ČAVOJSKÝ, Ladislav. *Slovenské divadlo do roku 1919. (Súpisy N – Ž)*. Bratislava : Národné divadelné centrum, 1998. 277 s. ISBN 80-85455-55-2.
- ČEPAN, Oskár. Palárik a poučenie zo slovenského liberalizmu. In *Slovenská literatúra*, 1956, roč. 3, č. 3, s. 322 – 330.
- ČEPAN, Oskár. Rozklad romantizmu. In ČEPÁN, Oskár – KUSÝ, Ivan – ŠMATLÁK, Stanislav – NOGE, Július. *Literatúra druhej polovice 19. storočia. Dejiny slovenskej literatúry III*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1965, s. 19 – 319.
- DEMMEĽ, József. *Panslávi v kaštieli*. Krásno nad Kysucou : Absynt o. z. (pod značkou Kalligram), 2017. 240 s. ISBN 978-80-89845-88-0.
- DOHNÁNY, Mikuláš. Slovo o dramate slovenskom. In *Sokol*, 1861, roč. 2, č. 12, s. 93 – 95.
- ĎURIŠIN, Dionýz. Palárikova tragédia „Dimitrij Samozvanec“ (K otázke jej pôvodnosti). In *Slovenské divadlo*, 1957, roč. 5, č. 4, s. 273 – 296.
- F. Z. V-ek. Josef Kořeňovský. In *Pražské noviny*, 1854, č. 4, s. 3 – 4; č. 5, s. 4 – 5.
- GOSZYŃSKA, Joanna. Ludovíta Štúra wizja Słowiańszczyzny. Z problemów słowianofilstwa w monarchii habsburskiej. In *Symbioza kultur słowiańskich i niesłowiańskich w Europie Środkowej*. (Ed. Maria Bobrownicka). Kraków : Universitas, 1996, s. 211 – 218. ISBN 978-83-70523-91-6.
- HAVRÁNEK, Bohuslav. *Vývoj českého spisovného jazyka*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1980. 159 s.
- HELGASON, Jón Karl – DOVIĆ, Marijan. *National Poets, Cultural Saints: Canonization and Commemorative Cults of Writers in Europe*. Leiden : Brill, 2017. ISBN 978-90-04-33539-4.
- HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha : Slon, 2009. 315 s. ISBN 978-80-7419-010-0.
- JELÍNEK, Edvard. *Honorata z Wiśniowských Zapová. Zápisky z rodinné korespondence a vlasteneckých vzpomínek*. Praha : J. Otto, 1894. 89 s.

- KOBYLIŇSKA, Anna – FALSKI, Maciej – FILIPOWICZ, Marcin. *Obcy czy obywatele? Słowianie a przemiany konstytucyjne w monarchii habsburskiej w latach 1860 – 1861*. Kraków : Wydawnictwo Libron, 2015. 202 s. ISBN 978-83-65148-45-2.
- KOKEŠOVÁ, Helena. *Honoráta Zapová (1825 – 1856). Soupis osobního fondu*. Praha : Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze, 1994. 4 s.
- KORZENIOWSKI, Józef. *Obžínky*. (Veselohra se zpěvy ve dvou jednáních) Přel. z polštiny Honorata z Wiśniowskich Zapová. Praha : Jaroslav Pospíšil, 1853.
- KUNDERA, Milan. *O hudbě a románu*. Brno : Atlantis, 2014. ISBN 978-80-7108-349-8.
- Listy Jána Kollára I. 1816 – 1839*. Pripravil Jozef Ambruš. Martin : Matica slovenská, 1991. 95 s. ISBN 80-7090-207-8.
- MIKULA, Valér. Realizmus verzus reprezentatívnosť: Hviezdoslav. In *Konfigurácie slovenského realizmu. Synopticko-pulzačný model kultúrneho javu*. (Eds. Marcela Mikulová, Ivana Taranenková a kol.). Brno : Host, 2016, s. 124 – 131. ISBN 978-80-7491-546-8.
- Najnovšia pošta. In *Slovenské pohľady*, 1852, roč. 3., č. 3, s. 24.
- PALÁRIK, Ján. Na dorozumeníu intelligencii našich slovenských stolíc. In *Priateľ školy a literatúry*, 1860, roč. 2, č. 52, s. 409 – 411.
- RAMPÁK, Zoltán. Ján Palárik a jeho veselohry. In PALÁRIK, Ján. *Dobrodružstvo pri obžinkoch*. Bratislava : Tatran, 1978, s. 237 – 253.
- RAMPÁK, Zoltán. Palárikova poézia a pravda. In PALÁRIK, Ján. *Dobrodružstvo pri obžinkoch*. Martin : Osveta, 1955, s. 78 – 90.
- RYCHLÍK, Jan a kolektiv. *Dějiny Slovenska*. Praha : Vyšehrad, 2024. 647 s. ISBN 978-80-7601-915-7.
- SOBOTKOVÁ, Marie. Polská účast v českém literárním vývoji (od 70. let 18. století do 50. let 19. století). In *Západoslovanské literatury v českém prostředí do roku 1918. Sborník studií*. Praha : Slovanský ústav AV ČR, 2003, s. 19 – 66. ISBN 80-86420-15-9.
- SPYRKA, Lucyna. Polski dramat dziewiętnastowieczny w kontekście kultury słowackiej. In *Literatura polska w świecie*. (4. díl), *Oblicza światowości*, Katowice : Uniwersytet Śląski, 2012, s. 343 – 357. ISBN 978-83-63268-07-7.
- SVĚTLÁ, Karolína. Z literárního soukromí. In *Ženské listy*, 1880, roč. 8, č. 4, s. 50 – 57; č. 5, s. 74 – 80; č. 6, s. 91 – 100; č. 7, s. 107 – 114; č. 8, s. 125 – 132; č. 9, s. 141 – 152; č. 10, s. 159 – 165; č. 11, s. 175 – 185; č. 12, s. 192 – 197.
- TARAJŁO-LIPOWSKA, Zofia. Snahy o sblížení národů na salonní půdě: Honorata z Wiśniowskich Zapová a český salón. In *Salony v české kultuře 19. století*. Sborník příspěvků z 18. plzeňského symposia. (Eds. Helena Lorenzová, Taťána Petrasová). Praha : KLP, 1999, s. 108 – 115. ISBN 80-85917-43-2.
- TIMKO, Martin. *Palárik žije (Súborné dramatické dielo Jána Palárika)*. Raková : Životnými cestami Jána Palárika – združenie, 2017. 389 s. ISBN 978-80-972614-2-9.
- TUREČEK, Dalibor. Honoráta z Wiśniowskich Zapová. In *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*. 4/II. U – Ž. (Ed. Luboš Merhaut). Praha : Academia, 2008, s. 1635 – 1636. ISBN 978-80-200-1572-3.
- URBAN, Otto. *Česká společnost 1848 – 1918*. Praha : Svoboda, 1982. 696 s.
- WITKOWSKA, Alina – PRZYBYLSKI, Ryszard. *Romantyzm*. Warszawa : Wydawnictwo PWN, 1997. 743 s. ISBN 83-01-12-108-4.
- ZAJAC, Peter. Dlhé slovenské devätnáste storočie. In *World Literature Studies*, 2011, roč. 3, č. 1, s. 17 – 24. ISSN 1337-9275.

ZAP, Karel Vladislav. Přehled současné literatury polské až k roku 1842. In *Časopis Českého museum*, 1844, roč. 18, č. 1, s. 53 – 78.

ZAPOVÁ, Honorata. Obrazy z mé otčiny. In *Květy*, 1844, roč. 11, č. 9 – 13.

ZELENKA, Miroslav. Fredro a Korzeniowski v české literatuře. In *Slavia*, 1955, roč. 24, č. 2, s. 283 – 294.

ŽILKA, Tibor. *Od intertextuality k intermedialite*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre – Fakulta stredoeurópskych štúdií, 2015. 146 s. ISBN 978-80-558-0860-4.

Peter Himič
Fakulta dramatických umení
Akadémia umení v Banskej Bystrici
J. Kollára 22
974 01 Banská Bystrica
e-mail: himicpeter@gmail.com
ORCID: 0009-0003-8738-515X

Anna Zelenková
Slovanský ústav AV ČR, v. v. i.
Valentinská 1
110 00 Praha 1
Česká republika
e-mail: zelenkova@slu.cas.cz
ORCID 0000-0002-9753-6068